

Клифърд Саймък
Наблюдателят

То вече съществуваше. Но какво беше това – събуждане след сън, първи миг в някакъв свят, а може би просто включване. Не помнеше нито друго време, нито друг свят.

Думите дойдоха спонтанно. Думите изплуваха от нищото, пробуждаха се неочаквани символи, раждаха се или се включваха като самото него.

Минута по-късно то вече знаеше много повече и разбираше по-добре. То знаеше, че сиянието горе е слънце, а ромолящият поток се нарича ручей. В ручея течеше не вода, тази бълбукаща течност, точно като водата в неговите представи, се състоеше от няколко елемента. От червената земя нагоре се протягаха растения със зелени стъбла, увенчани с пурпурни плодове.

То вече разполагаше с думи и символи, които бяха достатъчни за обозначаване на живот, течност, земя, небе, червено, жълто, пурпурно, зелено, слънце, ярко, вода. С всяка секунда се появяваха все повече думи, символи и обозначения. Освен това то можеше да наблюдава, макар думата наблюдател да не е съвсем подходяща – то нямаше нито очи, нито крака, нито ръце, нито тяло.

Нито очи, нито тяло. Не знаеше какво положение заема – дали стои, дали лежи, дали седи. Без да извърне глава – то нямаше глава – можеше да гледа във всички посоки. Но колкото и да е странно, то осъзнаваше, че заема определено положение спрямо ландшафта.

Погледна нагоре, право в ослепителното слънце. Сияещият диск не го заслепи – нямаше онези крехки органични конструкции, които биха могли да бъдат разрушени от светлината.

То знаеше: звезда от клас Б8 с маса пет Слънчеви маси отстои от планетата на разстояние 3,75 а.е.

Слънце с главна буква? А.Е.? Пет? 3,75? Планета?

Някога, в миналото – какво минало, къде, кога? – то е било запознато с тези термини. С това, че Слънце се пише с главна буква. Че водата тече във вид на ручей. Какво представляват тяло и око. А може да ги е знаело? Дали то е имало минало, в което да ги е знаело? Може би това са само термини, въведени в него в случай на необходимост, инструмент (още един нов термин) за опознаване на света, в който се оказва. Опознаване с каква цел? За самия него ли? Нелепо е, защото тези знания не му трябват, дори не му хрумва такава необходимост.

Знаеше всичко, но откъде? Как то разбра, че това слънце е звезда от клас Б8 и какво изобщо е клас Б8? Как разбра разстоянието до слънцето, неговия диаметър и маса? Визуално ли? Как изобщо разбра, че това е

звезда, щом никога преди това не е виждало звезда?

И след напрегнат размисъл то стигна до извода, че е виждало. Виждало е множество звезди, тяхната дълга редица, опъната през цялата галактика, че е изучавало всяка от тях, определяло е спектралния клас, разстоянието, диаметъра, възрастта, вероятния срок на живот. За всяка – дали е постоянна или пулсираща, целия спектър и многото незначителни подробности, по които можеш да различиш една звезда от друга. Червени гиганти, свръхгиганти, бели джуджета и дори едно черно джудже. И най-важното: че около почти всяка звезда има планети.

Сигурно никой никога не е виждал толкова много звезди и не е знаел повече за тях от него.

Но за какво? Напрягаше се да разбере с каква цел е изучавало звездите, но без успех. Целта беше неуловима, ако изобщо имаше цел.

Престана да наблюдава слънцето и обхвана с един поглед цялата панорама. „Сякаш имам много очи около несъществуваща глава – помисли си то. – Интересно, защо толкова ме привлича мисълта за глава и око? Може би някога съм ги имал? А може би мисълта за тях е някакъв рудимент, примитивен спомен, който упорито отказва да изчезне и излиза на повърхността при първа възможност?“

То се опитваше да се добере до причината, да отиде до мисълта за паметта и да я обхване, да я измъкне от бърлогата ѝ въпреки съпротивата ѝ. Но напразно.

То съсредоточи вниманието си върху повърхността на планетата. Беше разположено (ако тази дума е подходяща) на наклонен терен, наоколо се въргаляха черни камъни. Склонът скриваше част от хоризонта, всичко останало беше като на длан. Повърхността беше равна, само в далечината се виждаше някаква конусовидна издатина с назъбен връх.

По равнината минаваха няколко ручея, течността в тях не беше вода. Тук-там към небето се протягаше растителност. На пръв поглед те сякаш бяха украсени с пурпурни плодове, но бяха твърде много и твърде необичайни.

Почвата беше едрозърнест пясък. То протегна ръка. По-точно не ръка, защото нямаше ръка, но си помисли, че прави това. Протегна ръка, заби пръсти в почвата и започна да получава информация. Почти чист пясък. Силиций, малко желязо, алуминий, следи от кислород, водород, калций, магнезий. В него се стичаха цифри, проценти, но то едва ли ги забелязваше. Просто идваха в него и край.

Въздухът на планетата беше смъртоносен. Смъртоносен за кого? Радиацията, идваща от звездата Б8, беше убийствена. Убийствена, но за

кого?

„Какво трябва аз да знам?“ – помисли си то. Още една дума, която не беше употребявало досега. Аз. За мен. Самото. Същество. Личност. Завършена личност. Сама за себе си, цялостна, а не част от друго. Индивид.

„Какво съм аз? – попита се то. – Къде съм? Защо съм тук? Защо трябва да събирам информация? Защо ме интересуват почвата, радиацията, атмосферата? Защо трябва да знам класа на звездата, която сияе горе? Нямам тяло, на което биха могли да влияят. Ако се съди по фактите, нямам дори форма. Имам само битие. Безплътна индивидуалност. Мъгляво аз.“

Известно време просто разглеждаше червено-жълтата планета и пурпура на плодовете. После се захвана за работа – опипа неравностите, намери проход между тях и пое по него. Варовик. Масивен твърд варовик, утаен на морско дъно преди милиони години.

За миг се спря, усетило някаква смъртно безпокойство. После разбра причината: вкаменелости!

„Но защо някакви вкаменелости нарушават спокойствието ми?“ – попита себе си и внезапно разбра с вълнение или с нещо, което прилича на вълнение: вкаменелостите не са на растения, предци на пурпурните цветове, а на животни – по-съвършени в своята структура форми, изкачили се по-нагоре по стъпалата на еволюцията.

Живот в Космоса се среща толкова рядко! На някои планети има елементарни форми, на границата на растителния и животински свят – нещо повече от растение, но още не животно. „Бих могъл да се досетя – помисли си то. – Трябваше да ме подсетят пурпурните растения, те са достатъчно организирани, те не са прости форми.“ Въпреки смъртоносната атмосфера, радиация и вода, силите на еволюцията не са дремали.

Подбра малка вкаменелост, вероятно хитинова обвивка, която имаше нещо като скелет. Имаше също глава, тяло, лапи, доста дълга опашка за придвижване в гъстата маса, която някога е била океан. Още – челюсти, в които да удържа жертвата, очи – може би по-големи от необходимото. Още – следи от хранопровод, останки от нерви или поне канали, по които са минавали.

Помисли си за онова далечно и мъгляво минало, когато той („Той“ ли? Отначало бях „аз“, сега пък „той“. Две личности, или две ипостаси на една личност. Не „то“, а „аз“ и „той“) лежеше, разлял се на тънък слой върху твърдия варовик, и мислеше за себе си и за вкаменелостите. Интересуваше го точно тази вкаменелост и онова далечно, объркано

време, в което беше я намерил и в което за пръв път разбра за съществуването на вкаменелости. Спомни си как го намери и как се казваше: Трилобит! Някой му каза, че това е трилобит, но не можеше да си спомни кой. Било е твърде отдавна и съвсем разпиляно в пространството – сега е останало само названието Трилобит.

Но значи е имало друго време, друг свят, в който той е бил млад! Тогава, в първите мигове след пробуждането, той е знаел, че не са го включвали, не са го засаждали и не са го израждали всеки път отново. Имал е минало. Събуждайки се в миналите времена, той е запазвал личността си. „Не съм млад – помисли си той. – Аз съм самата древност. Същество с минало. Мислите за очи, тяло, ръце, крака не са ли памет за друго време или времена? Може някога наистина да съм имал глава и очи?“

Вероятно грешеше. Вероятно това беше призрак в паметта, породен от някаква случайност, събитие или тяхно съчетание, случили се с друго същество. Може да е памет, привнесена отвън поради грешка – не негова, а нечия чужда грешка. А ако пък се окаже, че това е неговата собствена памет, какво се е случило с него и как се е променил?

За известно време забрави за варовика и вкаменелостите. Лежеше спокойно върху твърдите утайки с надеждата, че спокойствието ще му донесе отговора. Отговорът дойде, но частичен, дразнещ и мъчителен със своята неопределеност. Бяха не една, а много планети, разхвърлени на огромни разстояния помежду си.

„Ако е така – помисли си той, – значи трябва да има някакъв смисъл. Иначе защо ще са многото планети и информацията за тях?“ Това беше нова и неканена мисъл – информация за планетите. За какво е нужна тази информация? С каква цел я събира? Не за себе си, разбира се, на него тази информация не му е нужна, той не може да я ползва. А може би всичко на всичко само събира, натрупва и излъчва тази информация?

Но ако не е за себе си, тогава за кого? Той изчака да се появи отговорът, паметта да получи своето, но разбра, че е стигнал границата.

Бавно се върна на склона.

Част от почвата около него се размърда и Наблюдателят осъзна, че това не е варовик, а живо същество с такъв цвят. Съществото се преместваше бързо. С плавни движения, като сянка, а когато спираше, се сливаше изцяло със срдата.

Наблюдателят знаеше, че съществото го разглежда, изучава го и затова се насили да предположи какво то би могло да вижда. Може би

Съществото подусещаше нещо, което притежава същото странно и неопределено качество, наречено живот, подусещаше присъствието на друга личност. „Може би някакво силово поле? – помисли си той. – Може ли да съм силово поле, или разум, лишен от крайници и заключен в силово поле?“

Той не мърдаше, за да може Съществото да го разгледа. То кръжеше наоколо плавно, изхвърляйки при всяко движение фонтанчета от пясък. То приближаваше.

Хвана се! Той държеше вцепененото Същество, сякаш го бе прихванал с многото си ръце. Той го изследваше, но не аналитично, просто искаше да разбере що е то. Протоплазма, добре защитена от радиацията, и може би (в това не беше сигурен) научила се да използва нейната енергия. По всяка вероятност организъм, който не може да съществува без радиация и който се нуждае от нея както другите се нуждаят от топлина, храна и кислород. Разумно същество, което притежава множество емоции; вероятно вид разум, още неспособен да изгради култура, но все пак достатъчно развит. След няколко милиона години вероятно ще може да сътвори цивилизация.

Пусна го. Все тъй плавно съществото се отдалечи. Изгуби го от поглед, но проследи преместването му по пясъчните фонтанчета.

Той имаше много работа. Трябваше да изучи профила на атмосферата, да анализира почвата и микроорганизмите в нея, да определи състава на течността в ручея, да огледа растителния свят, да извърши геологични проучвания, да изследва магнитното поле, радиацията... Но преди всичко да изучи планетата общо и да узнае районите, които биха могли да представляват икономически интерес.

Пак се появи нова дума – икономически. Напрегна паметта си и хипотетичния си разум, за да намери определението на тази дума.

Когато го намери, смисълът се появи ясно и недвусмислено – единственото ясно и недвусмислено нещо на тази планета.

„Търсене на суровини“ – помисли си той. Това е смисълът на пребиваването му на тази планета. Ясно е, че той по никакъв начин не би могъл да ползва суровини. Значи трябва да съществува още някой, който да ги ползва. И в същото време усети, че при мисълта за суровините го обля вълна от доволство.

„Защо е приятно да се търсят суровини“ – помисли си той. Каква полза ще има от тези скрити съкровища? Макар да не са много планетите, богати на суровини.

Спомни си: когато някога стана очевидно, че по-нататъшните

изследвания са безмислени, него се опитаха да го отзоват от някаква планета. Той се съпротивляваше, не се подчини на заповедите. Според елементарните норми на собствената му етика всяка работа трябва да бъде свършена докрай. Щом е започната, не може да я остави незавършена. Упоритата преданост на всяко започнато дело беше основна черта на характера му.

Или така, или никак. Или съществува, или не. Или работи, или не. Така е устроен – интересува го всеки проблем и не го изоставя, докато не бъде решен изцяло. Те се примириха с това, те вече го знаеха.

„Те?“ – попита сам себе си и смътно си спомни другите същества. Онези, какъвто е бил той самият. Те го обучиха, направиха от него това, което е, експлоатираха го точно както постъпват с новооткритите планети. Но той не възразяваше – това беше неговият живот, единственият, който има. Или такъв живот, или никакъв друг. Опита се да си спомни подробности, но нещо му пречеше. Никога не можеше да получи пълна представа за планетите – само откъслечни данни. Някой прави голяма грешка, натрупаният опит би могъл да му помага при всяка нова планета. Но другите очевидно не смятаха така и се опитваха (е, не съвсем сполучливо) да изтриват спомените му за миналото преди всяка експедиция. Те казваха, че за свежест на възприятията, за гаранции срещу възможни грешки и за избягване на недоразумения всеки път трябва да се изпраща напълно обновен разум.

Какво да се прави – такъв е животът и затова в пълна безопасност беше виждал много планети. Нищо не можеше да го докосне – нито бивни, нито нокти, нито отрова, нито гравитация и радиация; нищо не можеше да му навреди, просто защото нямаше на какво да се навреди. Той вървеше – не, не вървеше, той се преместваше – през целия ад на Вселената с пълно базразличие към нея.

Над хоризонта се вдигаше второ слънце, огромна керемидово червена звезда, докато първото залязваше на запад. „K2 – реши той, – трийсет пъти по-голяма от Слънцето, температура не повече от 4000 градуса. Двойна система, но може да има още и други, които не съм виждал.“

Още нещо трябваше веднага да изучи. Досега не беше обръщал внимание, но го дразнеше някакво несъответствие в ландшафта: кратерът стоеше някак неестествено. Не му е тук мястото. Прилича на кратер, но не може да има вулканичен произход, защото е на сред пясъчна равнина. Няма следи от изригвания, няма застинали потоци от лава. Не може да е резултат от падането на метеорит.

Започна внимателно да се премества към кратера. Наоколо бе все

същата червеникава почва. Спря да отдъхне (ако това е думата) на самия ръб на кратера, надникна в него и застина в пълно недоумение. Кракът беше запълнен с вещество, което образуваше нещо като вдлъбнато огледало.

И тогава на повърхността му се появи образ. Наблюдателят се вцепени (ако това може да се каже за него).

Две същества – голямо и малко – стояха на някаква кариера край железопътно трасе, пред тях имаше грамада от варовик. Малкото същество ровичкаше в трошляка с някакъв инструмент, който държеше в ръка. Ръката отиваше към рамо и се съединяваше с туловище, което имаше глава с очи.

„Това съм аз – помисли си той. – Аз съм, но на младини.“

Почувства да го обзема слабост, всичко се размъти като в мъгла, а картината сякаш го придърпваше към себе си, за да го слее със собствения му образ. Мигом се отвориха шлюзовете на паметта и от тях рукнаха древни забранени сведения за миналите времена и за неговия род. Той се съпротивляваше, искаше да ги прогони далеч, но те не искаха да си отиват. Сякаш някой го бе сграбчил и му нашепваше думи, които той не иска да чуе.

Хора, баща и син, железопътно трасе, Земя, намерени останки от Трилобит. В него, в това интелектуално силово поле, което досега му беше убежище и гарантираше покой, в този продукт на еволюцията или на технологията безмилостно нахлу миналото.

Татко има старо протрито на ръкавите сако и черен панталон с издути колена. Пуши почти обгоряла лула с обгризан мундшук и с интерес наблюдава как детето откопава камъка, запазил следите на древното животно.

После образът примигна и се стопи, а Наблюдателят приседна (?) на ръба на кратера, край мъртвото огледало, което вече отразяваше само двете слънца.

„Сега вече знам“ – помисли си той. Знаеше не това, което е станал, а това, което е бил: същество, което се премества на два крака, има тяло, две ръце, глава, очи и уста, които се захласват от възторг при вида на древни останки. Същество, което крачи гордо и уверено.

Как би могъл да се развие от такова слабо и безпомощно същество?

„Може би чрез смъртта?“ – помисли си той и мисълта за смъртта се оказа толкова изненадваща, че го смая. Смъртта означава край, но край няма и никога няма да има; нещото – интелект, заключен в силово поле – може да съществува вечно. Но може би някъде в процеса на

еволуцията или при конструирането смъртта да е изиграла своята роля? Трябва ли човек да мине през смъртта, за да стане като него?

Седеше на ръба на кратера и знаеше всичко за планетата на много мили наоколо – за червената почва, за жълтеникавото небе, за пурпура на цветовете, за бълбукането на течността в ручея, за червеното слънце и за синьото слънце, за техните сенки, за варовика, за вкаменелостите и за съществото, което бяга и вдига фонтанчета от пясък.

Знаеше и още нещо, само при мисълта за него го обзе страх и паника. Не познаваше тези усещания, защото имаше защита и имунитет. Беше недосегаем за всякакви сили, дори на слънцето би се чувствал в безопасност. Нищо не можеше да му причини вреда, нищо не можеше да проникне в него.

Сега всичко се промени. Сега нещо преодоля неговата защитна обвивка. Нещо проникна и измъкна стародавни спомени, а подир това ги нарисува върху огледало. Значи на тази планета има сила, която може да прониква в него и да отскубва неща, за които той дори не подозира.

„Кои сте вие? Кои сте вие?“ – се понесе през планетата, но в отговор, като че ли с ирония, пристигна само плахо ехо.

Нещото можеше да си позволи да не отговаря. За какво му трябва това? Нещото можеше да седи надменно и мълчаливо и да слуша как той крещи в очакване дали няма да бъде откъснат още един пласт от паметта и да му се надсмее.

Той беше изгубил своята сигурност. Бе станал беззащитен, разголен пред тази сила, която показва собствената му немощ чрез образа в огледалото.

Пак закрещя, но този път към тези, които го бяха изпратили тук.

„Приберете ме! Аз съм безпомощен! Спасете ме!“

Мълчание.

„Аз работя за вас, аз събирам информация, аз върша своето дело, сега трябва да ми помогнете!“

Мълчание.

„Моля ви!“

Мълчание.

Не само мълчание, но и пълно отсъствие.

Случилото се го потресе. Бяха го захвърлили, бяха прекъснали всички връзки, бяха го зарязали на произвола на съдбата в глъбините на безкрайните пространства. Беше не само беззащитен, но и самотен.

Те знаят на случващото се и за всичко, което се е случило. Те го управляват постоянно и трябва да знаят. Те са доловили опасността преди

него; разбрали са, че тя заплашва не само него, но и самите тях. Щом силата може да прониква през неговата защита, значи може да открие връзките му с тях и да се добере до тях. Затова връзката беше прекъсната завинаги. Бяха се погрижили за това. „Ти не трябва да откриваш себе си. Никой не трябва да подозира съществуването ти. С нищо не трябва да издаваш присъствието си. И в никакъв случай да не позволяваш да ни проследят.“

Студени, пресметливи, безразлични. И напласнени. Сигурно понапласнени дори от него. Сега те знаеха, че в галактиката има сила, която може да открие изпратения от тях безплътен наблюдател. Сега никога вече няма да изпратят друг, защото в тях страхът ще живее вечно. И ще нараства – ами ако връзката не е прекъсната бързо и ако силата вече е открила пътя към тях?

Страх за собствените им тела...

„Не за телата им – произнесе глас вътре в него. – Не за биологичните им тела. Никой от твоето племе повече няма тела...“

– А какво са те? – попита той.

„Те са само изпълнители на функции, значението на които почти не разбират.“

– А ти кой си? Откъде знаеш всичко това?

„Почти по нищо не се различавам от теб. Сега ти ще станеш като мен. Ти осъзна себе си и стана свободен.“

– Нима за да си свободен, е достатъчно да осъзнаеш себе си?

И в същия миг разбра, че не му е нужен отговор.

– Благодаря ти – каза той.

КРАЙ

© 1972 Клифърд Саймък
© 1994 Живко Христов, превод от английски

Clifford Simak
The Observer, 1972

Източник: <http://sfbg.us>

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/992>]